

Артеменко Р. О.

ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ЗАПИТИ НА СУЧАСНУ МІГРАЦІЙНУ ПОЛІТИКУ

*Статтю присвячено дослідженню політичних аспектів міграційних процесів в Україні. В роботі проаналізовано вплив міграції на політичний процес в Україні. Приділено увагу присутності теми міграції в українському політичному дискурсі. Охарактеризовано бачення міграційного питання політичними партіями України. Сформульовано деякі пропозиції щодо удосконалення міграційної політики України. **Ключові слова:** міграційний процес, трудові мігранти, вибори, євроінтеграція, політичний дискурс, політичний процес.*

Постановка проблеми. Зважаючи на своє сучасне географічне, соціально-економічне та політичне становище, Україна нині є однією з найбільших країн-донорів робочої сили. Міграційний процес має серйозний вплив не лише на соціально-економічне, а й на політичне становище в Україні та є актуальним предметом політичного дискурсу. Вплив міграції на політичний процес в Україні потребує детального дослідження науковцями, оскільки політичні аспекти міграції досліджені недостатньо через їх динамічний розвиток. З огляду на вищезазначене, у статті пропонується аналіз міграційної теми у політичному полі України та її вплив на політичні процеси в державі.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням міграційних процесів в Україні та їх різнобічного впливу на розвиток держави, а також формуванню міграційної політики присвячені праці таких відомих українських дослідників, як О. Малиновська, С. Білошицький, О. Позняк, У. Садова, Е. Лібанова, О. Хомра та інших. Разом з тим в роботах вітчизняних науковців роль і місце міграції в політичних процесах висвітлені недостатньо. Найбільше значення для виконання даної роботи мали праці таких дослідників, як О. Малиновська та О. Позняк, які досліджують різнопланові аспекти

міграційних процесів в Україні. Автор використав значний обсяг матеріалів з електронних ресурсів, що дозволило надати картину присутності міграційних питань в політичному полі України.

Метою дослідження є вивчення та аналіз взаємозв'язку української трудової міграції з політичним процесом в країні, оскільки активізація міграційних потоків має значні наслідки для сучасного становища країни та майбутніх соціально-економічних та політичних реалій держави.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі міграція здійснює величезний вплив на соціально-економічний, соціокультурний та політичний розвиток багатьох країн. Якщо протягом XIX–XX ст. міграційні процеси були в центрі уваги передусім істориків, демографів, соціологів та економістів, то у XXI столітті на порядок денний виходить вивчення міграції політичною наукою. Нині міграція з розряду соціально-економічних питань переходить у розряд політичних.

Міграція є незаперечною складовою українського політичного процесу. Європейський вибір України, Угода про асоціацію з ЄС, здобуття безвізового режиму з Європейським Союзом в умовах глибокої системної економічної кризи й зниження рівня добробуту населення, а також військові дії на Сході України зумовили масштабні вимушені переміщення громадян для пошуку кращих умов життя й достойного заробітку, що сприяло інтенсифікації міграційних процесів. За даними наукових досліджень, Україна нині входить до топ-10 країн-донорів міжнародної трудової міграції [Див. 4; 5]. Об'єктивно оцінити реальні обсяги еміграції українців, спираючись на офіційні дані міжнародних звітів та аналітичних оглядів, практично неможливо через відсутність однозначної інформації. Дані офіційної статистики не можуть точно віддзеркалювати дійсних масштабів міграції громадян України, оскільки значна частина наших співвітчизників використовує нелегальні шляхи виїзду та працевлаштування за кордоном. Інформація Державної прикордонної служби також не є вичерпною, оскільки вона може відображати тільки кількість офіційно зареєстрованих українців, які на підставі виданих їм дозволів на тимчасове проживання або ж офіційне

працевлаштування перетинають державний кордон України. Немає офіційних статистичних даних про кількість громадян України, які проживають у різних країнах світу. За різними експертними оцінками, кількість міграційних поїздок українських громадян за кордон коливається в межах від 4 до 7 млн осіб, або від 8,6 до 15,1 % чисельності всього населення України та від 19,5 % до 34,1 % економічно активного населення працездатного віку [1, с. 686]. Експертні оцінки кількості українських мігрантів різняться в цифрах, але є очевидним є той факт, що останніми роками еміграція суттєво посилюється. В рейтингу, що є складовою частиною аналітичного огляду Global Economy Watch, який публікує консалтингова компанія Price water house Coopers (PwC), Україна зайняла перше місце по прогнозованому скороченню у 2019 році робочої сили через відтік трудових кадрів за кордон [3, с. 10].

В сучасних складних умовах в Україні явище міграції суттєво політизується, оскільки супроводжується значною кількістю проблем держави, які роками не вирішуються. Ситуація, за якої мільйони громадян працюють за кордоном, створює додаткову напруженість у суспільстві, особливо у передвиборчий період. Важливо розуміти, що приблизно 4 мільйони українців, які працюють нині за кордоном [9] не є остаточною цифрою, вона буде збільшуватися. Для цього є всі підстави. Як зазначає політичний аналітик І. Тишкевич, Польща має намір спростити легалізацію сімей для іноземних працівників. Тобто, трудові мігранти почнуть вивозити дружин, чоловіків, дітей [22]. Отже, цифра українців за кордоном буде суттєво збільшуватися. А це, підкреслює Тишкевич, потенційні виборці [13]. Якщо виборець перебуває за кордоном, то він, найчастіше, не голосує, на вибори йдуть ті, хто лишається в Україні. У цьому зв'язку цікаво зрозуміти, яким є середньостатистичний портрет українського виборця. За даними дослідження, проведеного у листопаді-грудні 2017 року КМІС на замовлення видання ZN.UA, більшість українців не мають активної громадянської позиції. Таких нині майже 90 %. На питання «Чи вважаєте ви себе активним громадянином?», опитувані відповіли наступним чином: так, я член

громадської організації – 3,8 %; так, я беру участь в акціях протесту – 2,5 %; так, я беру участь у волонтерському русі – 2,8 %; так, я член домового комітету – 1,5 %; так, я беру участь в інших видах діяльності – 2,1 %; ні, не бачу сенсу та не маю часу – 70,8 %; важко сказати, не знаю – 17,7 % [10].

Відсутність громадянської активності веде до небажання і невміння відстоювати свої права і фактично означає мовчазну згоду з нинішнім станом речей у країні, підлаштовування під ситуацію, а не намагання її змінити. Крім того, тривожним симптомом є відсутність у громадян України віри у швидке покращення ситуації в державі. На питання «чи вірите ви у те, що Україна як незалежна держава стане на ноги?» 25 % респондентів відповіли, що не вірять у покращення ситуації в осяжному майбутньому, 40,4 % вважають, що зміни відбудуться не раніше ніж через 10–15 років, ще 18,5 % не змогли визначитися з відповіддю і лише 16,1 % опитаних відповіли, що все налагодиться у найближчі 5 років [10]. Аналіз факторів, які вплинули на такий характер відповідей, не є темою даного дослідження, однак слід зауважити, що саме політична ситуація в країні спонукає громадян відповідати таким чином. В контексті вищезазначених даних виникає закономірне питання: чи не тому українці покидають державу, бо не бажають активно працювати на її зміну на краще та не вірять у власні сили? Набагато зручніше виїхати у вже реформовані, комфортні для проживання країни. За даними дослідження КМІС, серед тих, хто має намір залишити Україну, 55 % – молоді люди у віці від 18 до 29 років; 40 % – люди з вищою освітою, 27,6 % – із середньою спеціальною освітою. МОМ вважає, що українці складають найбільшу частку серед мігрантів з вищою освітою серед країн південно-східної Європи (дані 2016 р.) [10]. Отже, як вже неодноразово зазначалося вище, країну залишають найбільш освічені, інтелектуальні, мобільні громадяни, найменш схильні довіряти популістам, знаходячись за кордоном, вони не голосуватимуть. «А ось ті, хто готовий продати свій голос, хто вибирає політика за критеріями «зірки телевізора», нікуди не подівся. У парламентських виборах 2014 року взяло участь 15,96 млн осіб. Тобто, станом на сьогодні за кордон України

виїхали (за кількісними показниками) виборці, здатні провести у парламент фракцію у 80-100 депутатів. Причому це люди, для більшості яких європейський вибір не є «казкою з телевізора» і порожнім звуком – вони освічені, бачать своїми очима як може існувати успішна держава. А ось ті, хто готовий продати свій голос за 400–800 гривень, залишаються. Залишаються пенсіонери, залишаються ті, хто жодного разу за останні 10 років не виїжджав за межі свого міста / області, а таких більше ніж 40 % від населення», – зазначає І. Тишкевич [13]. На думку автора, звичайно, не всі, хто перебуває нині на заробітках за західним кордоном України, є прихильниками євроінтеграції, але немає сумнівів у тому, що таких серед цих заробітчан переважна більшість. Також не можна стверджувати, що всі, хто виїжджає на заробітки на Захід є активними виборцями. Ще слід зауважити, що з окупацією РФ Криму і частки територій Донецької та Луганської областей «Опозиційний блок» та інші проросійські сили також втратили значну частину свого електорату, але все ж таки у нинішній ситуації проєвропейські партії втрачають більшу частину своїх виборців, ніж політсили, орієнтовані на Росію. За підрахунками КМІС, середній вік тих, хто вирішив покинути країну – 34,8 років, тих, хто вагається – 36,6 років, а тих, хто ні за яких обставин не збирається виїжджати – 54,8 років. Серед тих, хто твердо вирішив залишитися, молоді люди від 18 до 30 років складають лише 9 % [10]. Таким чином, можна зробити висновок про те, яким політичним силам найбільш вигідною є нинішня міграційна ситуація в Україні. В першу чергу, це проросійські політичні проекти, а також популісти на кшталт Радикальної партії, які спираються на більш пасивну більшість українських виборців. Виходячи з вищезазначеного, можна констатувати, що декларований українським керівництвом проєвропейський курс в результаті парламентських виборів 2019 року може опинитися під серйозною загрозою, і загрозна міграційна ситуація, яка нині склалася, сприяє саме такому результату.

Українські політики використовують міграційні проблеми як аргумент у суперечках зі своїми опонентами, або ж як засіб для набуття політичних дивідендів.

Міграція в українському політичному дискурсі нині є однією з найбільш обговорюваних проблем. Найчастіше у політичних дискусіях ця проблема дуже спрощується, хоча є багатогранною. Як зазначає О. Макогон, «навіть Міжнародна організація праці констатувала, що політичні дебати на тему міграції часто ґрунтуються на помилкових уявленнях про взаємозв'язок між зайнятістю, міграцією та розвитком [6]. Опозиційні політики використовують великі цифри міграції, що фігурують у звітах експертів, для того, аби піддавати нищівній критиці соціально-економічну політику уряду і представляє себе захисником українського народу. Представники усього політичного спектру України пропонують прості вирішення складного питання, привносячи у політичний дискурс багато демагогії та популізму. Президент України П. Порошенко в своїх численних виступах подає отримання Україною безвізового режиму з ЄС як велику перемогу держави і свою особисто. Так, з одного боку, безвіз – позитивне явище, але з іншого – ним користуються переважно трудові мігранти, які не візьмуть участі у виборах. Частина населення, що лишається в Україні, вважає відтік робочої сили за кордон однією з найбільших загроз для України [8]. Тож рейтинг президента через розрекламований ним безвіз може суттєво впасти. Серйозну небезпеку в міграції вбачає фактично єдина ідеологічна партія України – ВО «Свобода». Її позиція з цього питання схожа з позицією праворадикальних політсил Європи. Так, «Свобода» виступає за посилення захисту кордону, суворі анти міграційні заходи, заборону незаконної практики подвійного громадянства, державний захист українців за кордоном тощо [11]. Партія БПП у своїй програмі також виступає за систему захисту українців за кордоном, за розробку та реалізацію комплексної Програми повернення українців на Батьківщину [12]. Програма БПП приймалася у 2015 році, а про ступінь її виконання промовисто говорить наступний факт. У травні 2018 року лідер парламентської фракції «Народний фронт» М. Бурбак запропонував створити структуру, яка займеться проблемами заробітчан. За його словами, влада має створювати умови для повернення трудових мігрантів до України. Народний депутат також наголосив,

що державна політика щодо заробітчан практично відсутня [2]. Наразі кількість трудових мігрантів з України лише зростає і слова політиків у багатьох випадках лишаються лише словами. Наведені приклади є свідченням того, що вирішення проблем української міграції не є пріоритетом для українського політикуму. Хоча останнім часом на державному рівні було прийнято ряд важливих документів з цієї тематики (Закон України «Про зовнішню трудову міграцію», урядовий План заходів щодо забезпечення реінтеграції в суспільство трудових мігрантів і членів їх сімей, Стратегія державної міграційної політики на період до 2025 року), але в документах міститься багато декларативних положень, простежується відсутність скоординованості дій відповідальних інституцій, замало конкретики і дієвих механізмів виконання положень прийнятих документів, в чому виявилася слабка зацікавленість відповідного блоку Уряду в питаннях міграції [7, с. 437], – підкреслює О. Малиновська.

Нині весь світ перебуває у глобальній міграційній системі, яка складається з регіональних міграційних систем. Українська присутність в системі міжнародної міграції є незаперечною, в першу чергу через значну кількість українських трудових мігрантів до країн Європейського Союзу. На нашу думку, активізація участі України в процесах міжнародної міграції на нинішньому етапі продиктована в основному дестабілізуючими чинниками, зокрема:

– до України прибувають мігранти з Сирії, Афганістану, Сомалі, Індії та інших країн третього світу – це переважно біженці та студенти;

– українці виїжджають до Польщі, Чехії, Німеччини, Італії, Великої Британії, США тощо, тобто до країн з демократичними традиціями та добре розвинутою економікою;

– громадяни України, які виїхали за кордон, зважаючи на воєнні дії та важку економічну ситуацію, все частіше не бажають повертатися на батьківщину;

– через нестабільну ситуацію Україна не є привабливою для мігрантів з інших держав; територія нашої країни нерідко виступає як транзитна для бажаючих в'їхати до країн ЄС;

Через міграційні загрози ускладнюється соціально-економічне

становище населення держави, що може призвести до складних політичних наслідків; – приходу до влади популістських сил і уповільнення або відмови від євроінтеграційних процесів та послаблення безпеки держави.

Враховуючи важливість міграційних чинників, Україні вже на цьому етапі потрібно приділяти серйозну увагу міграційній політиці. Законодавчі та інституціональні кроки у цій сфері повинні бути спрямовані на те, щоби в державі забезпечувалися такі умови, які могли б сприяти вирішенню проблем адаптації, терпимості, толерантності у різних ситуаціях. Постає необхідність вирішення соціально-культурних аспектів інтеграції трудових мігрантів, насамперед для зміцнення їхньої адаптації і корегування поведінки. Проблеми, з якими нині стикнулися країни ЄС, чітко демонструють необхідність розробки і впровадження в життя такої політики.

Міграційна політика не повинна зводитися лише до міграційного контролю, зміцнення кордонів та запобігання нелегальній міграції. Міграційна політика має стати одним з пріоритетів державної діяльності, складовою соціально-економічного розвитку та зовнішньої політики. Держава має співпрацювати у цій сфері з європейськими країнами, враховуючи значну кількість мігрантів-українців, адже подальший неконтрольований приплив українців до ЄС здатен призупинити дію безвізового режиму між Україною та ЄС і загальмувати подальше просування України по шляху євроінтеграції. Вважаємо, що у ситуації, яка склалася, перед Україною постає нагальне завдання розроблення напрямків державного регулювання міграційних процесів. Але втручання держави не має зводитися до заборонних заходів, адже в такому випадку може посилитися нелегальна міграція українців за кордон, соціальна напруга буде лише посилюватись. У першу чергу держава повинна розробити комплекс заходів, спрямованих на створення умов для повернення мігрантів на батьківщину. Серед цих заходів першочерговими мають стати програми відновлення економічного зростання, в результаті чого українці зможуть отримати належні умови праці і доходи, що є достатніми для забезпечення

гідного життя у себе на батьківщині.

Також на порядку денному мусить бути розробка програм інтенсивного розвитку регіонів, тим більше, що політика децентралізації, здійснювана нині в Україні, вже приносить реальні результати. Держава має створювати належні умови для відкриття громадянами власної справи і надавати всі необхідні преференції для розвитку малого і середнього бізнесу. Обов'язково мають удосконалюватись механізми державного регулювання міграційних процесів (нормативно-правових, організаційних, адміністративних), що повинно допомагати захисту прав та інтересів українців за кордоном, а також створювати умови, за яких Україна зможе стати привабливою для трудових мігрантів з-за кордону (наприклад, можливість працевлаштування за спрощеною процедурою, як це робить Польща, запровадження узгоджених з країнами ЄС принципів щодо доступу іноземців до ринку праці тощо). Як зазначає О. Малиновська, «потрібно наполегливо роз'яснювати, що міграція – не проблема, що потребує розв'язання, а реальність, на яку слід зважати і яку слід облаштовувати» [7]. Виходячи з вищезазначеного, слід констатувати, що ситуація в Україні у міграційній сфері є викликом, від вирішення якого залежить успіх заходів щодо подолання системних кризових явищ в економіці держави і перспектив подальшого поступального розвитку держави на благо її громадян.

Висновки: узагальнюючи викладений матеріал, слід констатувати наявність серйозного впливу міграційних процесів на політичне становище в Україні. Нині українська держава активно включена в світові міграційні процеси та виступає переважно як донор робочої сили для країн з більш розвиненими економіками. Вагомою причиною того, чому українці виїжджають за кордон, є зневіра у політичних елітах та в можливості позитивних змін у найближчій перспективі, відсутність активної громадянської позиції у значної частини населення, небажання активно відстоювати свої права та намагання влаштувати своє життя у вже реформованих стабільних державах. Оскільки Україну покидає найбільш освічена та мобільна частина громадян, виникає серйозна загроза того, що на наступних виборах до влади можуть

прийти політичні сили, налаштовані на реванш за поразку під час Революції Гідності, а це може призвести до згортання проєвропейського курсу країни. В умовах, що склалися, в порядку денному для відповідальних органів державної влади має стояти забезпечення інституційної спроможності впровадження міграційної політики, яка відповідає викликам сучасності.

Список використаних джерел :

1. Вірц К. А., Коваленко А. К., Сотник Г. І., Гессен А. Є. Вплив міжнародної міграції на вітчизняну економіку. *Молодий вчений*. 2016. № 12 (39). 686 с.
2. В Україні запропонували створити орган для заробітчан. *Обозреватель*. URL : <https://www.obozrevatel.com/ukr/economics/v-ukraini-zaproponovali-stvoriti-organ-dlya-zarobitchan.htm> (дата звернення 12.02.2019)ю
3. Когда Украина поймет, что трудовая миграция загнала ее в ловушку. *Деловая столица*. 4.02. 2019. № 5 (923). С.10.
4. Звіт агентства ООН у справах біженців. UNHCR. URL: <http://www.unhcr.org/56701b969.html> (дата звернення 12.02.2019)
5. Країни-донори у міграційному потоці. *Сайт Державної міграційної служби України*. URL: http://dmsu.gov.ua/images/pr-o-dms/centr/2014_byulet.pdf.
6. Макогон О. Чому небезпечний популізм навколо трудової міграції. *Новое время*. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/chomu-nebezpechnij-populizm-navkolo-trudovoji-mihratsiji-2499600.html> (дата звернення 12.02.2019).
7. Малиновська О. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. К. : НІСД, 2018. 472 с.
8. Настроения и оценка угроз украинцами. *Социологическая группа «Рейтинг»*. URL: http://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/nastr-oeniya_i_ocenka_ugroz_ukraincami.html (дата звернення 12.02.2019).
9. Невосполнимые потери? Как Украине не променять людей на валюту. *Деловая столица*. 11. 06. 2018. № 24 (890). С. 13.
10. Остаются самые упрямые, самые инертные и старики. «Зеркало недели» и КМИС выяснили причины массового отъезда украинцев за рубеж. *Гордон*. – URL: <https://gordonua.com/publications/ostay>

utsya-samyeyupryamyey-samyey-inertnyey-i-stariki-zerkalo-nedeli-i-kmis-vyyasnili-prichiny-massovogo-otezda-ukraincev-zarubezh-229094.html. (дата звернення 12.02.2019).

11. Програма ВО «Свобода». Офіційний сайт партії. URL: <https://svoboda.org.ua/party/program/>(дата звернення 12.02.2019).
12. Програма партії БПП – «Солідарність». Офіційний сайт партії. URL: http://solydarnist.org/?page_id=874(дата звернення 12.02.2019).
13. Як трудова міграція з України вплине на результати виборів 2019-го року. Український інститут майбутнього. URL: <https://www.uifuture.org/publications/news/24042-kak-ishod-trudovyh-migrantov-polyuyayet-na-vybory-2019-goda> (дата звернення 12.02.2019).

Artemenko R. O. – Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I. I. Mechnikov

Political aspects of migration: demands for modern migration policies

This article is devoted to the analysis of political aspects of migratory processes in Ukraine. According to the stated material of the article we can make a conclusion that currently Ukraine is actively involved in world's migratory processes and serves as a donor of labor force for the more developed economies. Taking into account different sources, there are millions of Ukrainians living abroad for various reasons and terms. The exact number of such Ukrainian citizens varies from 3 to 4 million people. It is noted that in the modern world the problem of migration is shifting from socio-economic issues to political ones and Ukraine is not an exception. Today the problem of migration is largely politicized in Ukraine. The large number of labor migrants leaving the country is rather a negative thing which leads to additional tensions in society. Author underlines that one of the core reasons which make Ukrainians leave is disillusionment with political elites and lack of active citizenship. Ukraine is being leaving by the most educated and mobile part of citizens. This matter is a threat that some political actors can take power and divert the country from European integration pathway. Currently, migration in

Ukrainian political discourse is one of the most under discussion issue; politicians tend to simplify the problem that by itself is multifaceted. This brings into political discourse a lot of populist demagoguery and forms of populism. Viewing the program documents of Ukrainian political parties and other actors it is possible to conclude, that a vision of migratory issues is cursory and there are not offered the way of solving this problem in complex.

Considering the existing circumstances, State executive and administrative bodies are faced with requests to improve migration policy which has include transformations and be provided with increase in social standards and competitiveness of economy. All of such measures in case of their successful implementation can create a favorable atmosphere for migrants to come back to Ukraine.

Key Words: Migration, labor migrants, elections, European integration, political process, political discourse.

*Рекомендовано до друку
– д. політ. наук, професором Міловою М. І.*

Стаття надійшла в редакцію 3.03.2019.